

MELLE ABDU'L-HADÎ EL-ARAŞKÎ

Şehmus BAYLER

Diyarbakır-Çınar İlçe
Müftüsü

GİRİŞ

Malum olduğu üzere, İslamın temel ve değişmez kaynağı olan Kur'an-ı Kerim, kendi nefislerini, hayatı-ölümü, kâinatı ve tabîî ki Allah'ı tanıma ve anlama noktasında rehberlik etmek maksadıyla müntesiplerine verdiği ilk direktif “**OKU**”¹ emridir. Bu emir gereği ilk nesil Müslümanlar, daha ilk gönden, Ta'lîm-Teallüm-Müzakere-Ders/Dirase için, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in öğretmenliğinde fırsat buldukça toplanmışlardır. Hatta fazla işi gücü olmayan sahabîler, hemen hemen zamanlarının hepsini mescid-i nebeviye bitişik suffada geçiriyorlar ve böylece daha fazla Hz. Peygamber (s.a.v.)den istifade ediyorlardı.

Sonraki dönemlerde de, hicri altıncı asra kadar, müslüman alimler ortaya koydukları gayretle, aklî ve naklî ilimlerde ölümsüz eserler ortaya koymuşlardır. Ancak sonraki dönemlerde siyasi çekişmeler, sosyal ve siyasal alandaki mücadeleler nedeniyle bilimdeki bu gelişme devam ettirilemedi.

Bu yüzden, insanın, hayatın ve kâinatın şifresi olan, yukarıda bahsettiğimiz, Kur'anın ilk direktifi olan ‘**OKU**’ emri, Müslümanlar tarafından haklı olarak övünme vesilesi yapılmış, ancak -maalesef- çoğu zaman slogandan öteye geçememiştir.

Her ne kadar, başlangıçtaki bu çaba sürdürülmemişse de, Müslüman toplumunda mevcut kültürel birikimin devamının sağlanması noktasında ciddi çabalar gösterilmiştir. Bu çabanın doğal bir sonucu da Müslüman coğrafyasının her tarafında yaygınlaştırılan **Medreseler**dir. Özellikle dini ilimlerin öğretildiği bu medreselerin, günümüze kadar varlıklarını devam ettirmesi, çok önemli ve bir o kadar da sevindiricidir.

Medrese: sözlükte okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak anlamına gelen **ders/dirase** kökünden ism-i mekândır.²

İslam tarihinde genel olarak İlk medreselerin ne zaman inşa edildiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı batılı araştırmacıların medreselerin kuruluşunu Abbasî halifesi me'munun horasan valiliği dönemine kadar götürür, kimileri de daha sonraki dönemlerde arar.³ Fakat bize göre, İslam tarihinde ilk medrese Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mescidine bitişik olan suffa'dır.

Ancak medreselerin Yukarı Mezopotamya'daki yani Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizdeki varlıkları daha önce söz konusu olmakla beraber, özellikle Eyyûbîler döneminde yaygınlık kazanmıştır.⁴

¹ Alak, 96/1.

² DİA, cilt.28, s:323,

³ A.g.e. s:324.

⁴ A.g.e. s: 324. ayrıca Bkz. ‘Selahaddin-i Eyyûbî sempozyumu’ Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi yay.

O günden başlayarak uzun süre, halkımızın özveri ve fedakarane yardımlarıyla⁵ gayr-i resmi bir şekilde eğitim kurumları olarak devam etmiş, tevhid-i tedrisat kanunu ile medreseler önemli bir darbe almasına rağmen, halkın desteğiyle hayatîyetlerini günümüze kadar sürdürebilmiş ve bölgenin din adamı ihtiyacını önemli oranda karşılayan kurumlar olmuşlardır.

Bu medreselerden kurumsal bir yapı oluşturabilmiş, *Diyarbakır{amid}*, *Silvan{farqîn}*, *Van*, *Bitlis*, *Hakkâri{çolemêrg}*, *Doğubayazıt{bazîd}* gibi şehirlerde daha ciddi imkanlarla varlıklarını sürdürmüşlerdir. Diğer taraftan, daha düşük imkanlarla pek çok köy ve mezralarda daha ziyade camilere bitişik oda biçimindeki mekanlarla bu tedrisat eğitimi sürdürülmüştür.

Kurumsallaşanlardan birçoğu hala ayakta. Diyarbakır merkezdeki; *Mes'ûdiye*, *Zinciriye*, *Hasan paşa* vd. Mardin'deki *Kasimiye*, Silvan'daki; *Mala Mira camisinin medresesi*, Cizre'deki; *Medresa Sor*, Hakkâri, Bitlis, Van, Doğubayazıt ve diğer birçok şehirdeki medreseler gibi. Bazılarının da sadece kalıntıları mevcuttur.⁶ Diğer bazılarının da sadece isimleri kalmıştır.⁷ Durum böyle olmakla beraber günümüzde kurulmuş yeni pek çok Medreseden de söz etmek mümkündür.⁸

Eyyûbîler döneminde, bölgemizde Medreselerde olduğu gibi kütüphanelerde de zamanın imkânlarına göre oldukça yaygınlık ve zenginlik, kendini göstermiştir. Bu kütüphanelere birkaç örnek verebiliriz.

Tarihi kaynaklar, 11. ve 12. yy. daki Diyarbakır'da 1040 bin cilt kitaptan bahsetmektedir.⁹ Bu rakam o günkü nüfusla birlikte düşünüldüğünde, çok büyük bir meblağ olduğu ortadadır. Keza ebü'l-Hasan en-Nedvî, Eyyûbî ve Memlûkîlerin, çok sayıda medreseler ve bu medreselere bağlı olarak büyük kütüphaneler kurduklarını örnekler zikreder. Mesela; el-Kamil Muhammed el-Eyyûbînin kurmuş olduğu el-Medresetü'l-Kamiliyye'ye bağlı kütüphanesi, (h.621) de 100 bin kitap ihtiva ettiğini örnek verir.¹⁰ Ayrıca bütün ilimlere dair 'nadir' kitapların bulunduğu müstakil kütüphanelerde kurulmuştur.¹¹ Yine tarihi vesikalar bize Silvan'daki Selahaddin-i Eyyûbî camiinin hemen yanında bulunan ve şairlerin yetiştiği bir kütüphaneden bahseder.¹² Bölge medreselerinde yetişmiş bazı önemli isimler şunlardır:

MEDRESEDEN ÇIKAN ÂLİMLERİMİZ

⁵ Medrese eğitim sisteminde, gerek müderrisler/Seydalar gerekse talebeler/feqîler geçindiriliyor ve diğer tüm ihtiyaçlar doğrudan halk tarafından karşılanıyordu. Yardım edecek gücü bulamayanlar da saygı ve sevgide kusur etmemeye çalışırlardı.

⁶ Diyarbakır-Çınar'(xanaxpar) Güzelşeyh köyündeki; Şeyh Kasım Medresesi ve şu an idarî olarak Savur'a (stewrê) bağlı kırkdirek köyündeki çilsütun medresesi gibi.

⁷ Silvan'daki Selahaddin-i Eyyûbî Camiinin yanındaki ve çınar'ın Aktepe(axtobe/axatobê) köyündeki medreseler gibi.

⁸ Tillo'daki Mücahidîyye Medresesi gibi.

⁹ Ahmet ERKOL, Uluslararası Seyfuddin Amidî Sempozyumu Bildirileri, s: 28, Ensar yay. 2009, İst

¹⁰ Ebü'l-Hasan âli el-Hasanî en-Nedvî, el-Hafız Ahmed ibn Teymiyye, s: 29, darü'l-kalem, 3. bas. 1978, Kuveyt.

¹¹ A. g. e. s: 29.

¹² Ahmet ASLAN, el-Hasan b. Esed el-Farikî'nin hayatı ve şairliği, s:28(H.Ü.Sos. Bilm. Enst. Basılmamış Doktora Tezi), ayrıca bkz. İbnü'l-Azraq el-Fariqî, 'Tarihü'l-Fariqî', darü'l-kitabi'l-lübnanî, 1974, Beyrut.

Seyfuddin el-Amidî, Zehebî, Qeffâl eş-Şaşî, İbn Teymiyye, Bedüzzeman seyda-i melle Saîd-i Norsî, İbn Havkel en-Nesîbînî, İbnü'l-Ezrak el-Fariqî, Şeyh Ahmed-i Xanî, Seyda yê melle Xalilê Siirtî ve adlarını burada sayamayacağımız birçok Âlim.

İşte son asır yetişen Âlimlerimizden birisi de Seydayê melle Abdü'l-Hadî el-Araşkî'dir.

HAYATI

Seyda yê Melle Abdü'l-Hadî el-Araşkî 1926 tarihinde **ARAŞKA**¹³ köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini kendisi de Melle olan babası Mella Halid'den almış, daha sonra tahsilini devam ettirmek için bölgede yaygın olan Medreselere gitmiştir. Medreselerde birçok seydadan ders almış, derslerinde büyük başarı göstermiştir. Medresenin müfredatında okutulan ilimleri muhtevi 'sıra kitapları'¹⁴ dediğimiz kitapları bitirmiş ve nihayetinde *Seydayê Melle Mûsa yê Şerefki*¹⁵ den İcazet almıştır.

Hemen belirtelim ki 'sıra kitapları' Medrese eğitimi sırasında, belli ilimlere dair ve belli bir düzen içerisinde takip edilen kitaplardır.

Sırasıyla okutulan ilimler-kitaplar şunlardır:

Kur'an-i Kerim ve Mela-i Bateînin yazmış olduğu *Mevlid*'den sonra,

1. Akaide dair: *Nehcü'l-Enam* (S.M. Halil el-İsirdî), *Eqîda İmanê*(anonim) ve *Eqîda Xanî* (Ş. E. Xanî)

2. Fıkha dair: *Ğayetü'l-Ihtisar* (Ebu şuca') bazen de bu kitabın şerhi olan ibn-i Kasım da okunur. (İbn Kasım el-Ğezzî)

3. Sarfa dair: *Emsile, Bina* (müellifleri bilinmiyor) ve *İzzi* (zencanî). Bazen başka kitaplar da okutulabilir.

4. Nahve dair: önce *Avamilü'l-Cürcanî* (Abdülkahir el-Cürcanî), sonra *Züruf* ve *Terkip-nahve* dair Kürtçe yazılmışlar(molla Yunus ê Eeçetini), sonra *Sadullahü's-Sağir* (sa'duddin), daha sonra *Şerhü'l-Muğni*(Muhammed b. Abdurrahim el-Bilalî'nin, Çarperdi'ye ait *Muğni* üzerine yazdığı şerh)

Bu arada tekrar sarfa dair şu kitap okutulur: insanların dilinde *Saduddin* olarak bilinen *Şerhu tasrifi'z-Zencanî*. Bu kitap; meşhur Taftazanînin yukarıda adını zikrettiğimiz *İzzi*'ye yazmış olduğu Şerhtir.

Sonra tekrar Nahve dönülür ve bu ilme dair şu kitaplara devam edilir; *Hallü'l-Meakid*' (Zilînin, İbn Hişam'a ait *Kavaid* adlı küçük bir metnin şerhidir.),

¹³Araşka: Kürd aşiretlerinden *Badıka*'nın bir koludur. Badıka, Silvan, kulp(pasur) ve muş arasında geniş bir alana yayılmış büyük bir aşiret olup 12 kola ayrılır: 1. Kanıka, 2. Reşika, 3. Xweşika, 4. Welika, 5. Şerefka, 6. Araşka, 7. Aqıka, 8. Nasırka, 9. Cimıka, 10. Ma'mıka, 11. Mala Xerzi Axa, 12. Kerra.

¹⁴Sıra kitapları: Kuran'dan sonra genelde Mela-ı Bateînin yazmış olduğu *Mevlid*,

¹⁵ İcazet: Medrese usulüne göre eğitimini bitirenlere verilen izin/şahadetnamedir. Bu günün ifadesiyle diplomadır. Ancak bu sadece talebenin mezun olduğuna dair bir belge değil, Hz. Peygamberden mezun olan kişiye kadarki silsilede kimin kimden ilim/icazet aldığına dair ilmî bir vesikadır.

‘*Şerhu Katri’n-Neda ve Belli’s-Seda*’ (İbn Hişam) çok önceleri bunun yerine *Hedaikü’ d-Dekaik*’ (Saduddin’in Zamahşerî’ye ait *Enmuzec*’in şerhidir.) Sonra Süyutî’nin, İbn Malikin Elfiye’ sine yazmış olduğu şerh olan *el-Behcetü’l-Merdiyye*’ daha sonra da, Abdurrahman el-Camî’nin(Molla Camî), ibnü’l-Hacib’a ait *el-Kafiye*’ye yazdığı şerh olan *el-Fevaidü’ d-Diyaiyye*’ okutulur.

5. Mantık’a dair: *Muğni’t-Tüllab* (Meğnisanînin, Ebehrînin İsağucisine yazdığı şerh) daha sonra *Kul/Kavl Ahmed* (Ahmed b. Muhammed b. Hıdır tarafından *Fenari*¹⁶ üzerine yazılan bir Hâşiye) okutulur.

6. Vad’a dair: *Risaletü’l-Vadi*’ (İcî)

7. Münazara’ya dair: *Velediyye* (Muhammed b. Ebi Bekr Saçaklı zade)

8. İstiare’ye dair: Usam ale’l-Feride (Usamuddin İbrahim el-İsferayînî’nin Ebu’l-Kasim el-Leysî es-Semerkindî’nin *el-Feride* adlı eserine yazdığı şerh)

Bu arada yine Nahv’a dönülerek Camî’nin haşiyeleri olan *Abdü’l-Ğafur el-Larî* ve *Abdü’l-Hakîm es-Siyalkutî* haşiyeleri okutulur.

Burada tekrar bir mantık kitabı okutulur; *Tahrîrü’l-Kavâidi’l-Mantıkıyye fi Şerhi’r-Risaleti’s-Şemsiyye* (Kutbeddin er-Razînin, el-Kazvini’nin mantık ilmine dair yazdığı *Şemsiye* metnine yaptığı bir şerh)

9. Belagete dair: *Muhtasarü’l-Maanî* (Teftazanî tarafından, el-Kazvini’nin *Telhîsü’l-Miftah*¹⁷ adlı eserine yazılan meşhur şerhi)

10. Kelam’a dair: *Şerhü’l-Akaidi’n-Nesefiyye* (Taftazanînin, Nesefî’ye ait küçük bir akaid risalesinin şerhidir.) son yıllarda daha çok, Bacûrî’nin/Beycûrî’nin, İbrahim el-Lekkanî’ye ait *Tühfetü’l-Mürîd* adlı esere yazmış olduğu, *Cewheretü’t-Tewhid* adlı şerhi okutuluyor.

11. Üsülü’l-Fıkha dair: *el-Bedrü’t-Tali’ fi Halli Cemi’l-Cevâmi*: İbn Sübkî’nin yazdığı *Cemü’l-Cevâmi*’ adlı metnine Celalüddin el Mahallî’nin yazmış olduğu şerh. Yine bazı medreselerde son zamanlarda bu kitap yerine Cüveynî’ye ait *Verekat* adlı küçük bir risale okutuluyor.

12. Fıkha dair: çeşitli kitaplar okunmakla birlikte daha çok *Minhacü’t-Talibin--Muğni’l-Muhtac*, *Fethü’lüMuîn--İlanetü’t-Talibin* ve *Envar* kitaplar okutulur. Tabii bölgemizdeki Medreselerde yüzde doksan dokuz Şafî Fikhî okutulduğunu belirtelim.

Fıkıh, Hadis ve Tefsir, *Camî* kitabından sonra sıra kitaplarıyla¹⁸ beraber okutulur.

Böylece bir talebe 12 ilimden de haberdar olarak, yetkin bir şekilde mezun olur.

Medresenin bu müfredatı günümüzün ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verir konusu tartışmaya açık olmakla beraber, konulduğu zaman itibariyle ele aldığımızda önemli bir işlev üstlendiğini belirtmekte yarar vardır.

¹⁶ Molla Fenari’nin İsağuciye yazdığı şerhtir.

¹⁷ ‘*Telhîsü’l-Miftah*’, Sekkaki’nin ‘*Miftahü’l-Ulum*’ adlı eserini özetlenmiş halıdır.

¹⁸ Yukarıdaki sıra kitaplarıyla ilgili, bizzat bizim tecrübemiz var. Ancak kitapların müelliflerinden isimlerini hatırlamadıklarımızı, pratik olsun diye, e-Şarkiyat’ın 4. sayısında yayınlanan, Abdolvahid yıkılmaz’ın, Molla Muhammed Said el-Amedî adlı makalesinden aldığımızı söylemeliyim.

Yukarıda medrese hakkında verdiğimiz kısa bilgi, müellifimizin de bu tarz bir medrese eğitimini almış olduğunun bilinmesidir.

Seyda, icazet aldıktan sonra, çeşitli köylerde fahri olarak imamlık yapmaya başlar. *Cımka, Xürucé, Boşatê*(boyunlu), *Tanzê, Soxkomé, Qışiltaxê, Tiyaxsê, heşterê ve bəzwanê*¹⁹ imamlık yaptığı köylerin başında gelir. Bu arada İmamlık yaptığı hemen her köyde feqî(h)lere/talebelere de ders vermeyi sürdürür. Kitapla ve İlimle olan bağını hep koruyarak güçlendirir. Zaman içinde akranlarının birçoğunun kütüphanelerine göre çok daha zengin şahsî bir kütüphane oluşturur. Hatta onu gören, onun sohbetinde kalan ve onunla haşır neşir olan canlı şahitler; kütüphanesinde(mütedavil olan)²⁰ hemen her kitabın bulunduğu bahsederler²¹. Esasen Seydanın çeşitli köylerde imamlıktan sonra Diyarbakır'a yerleşip bir kitap evi açıp kitapçılık yapması da ona istediği kitabı seçip toplama ve dolayısıyla zengin bir kütüphane oluşturma imkânını rahatlıkla vermiştir.

Seyda 53²² (yaklaşık1969) yaşında Diyarbakır'a yerleşir. O günden sonra kendi çapında, kendini ilmi tahsil etmeye, okumaya okutmaya ve araştırmaya verir. Özellikle hadiste kendini yetiştirir.²³ İmam nevevînin meşhur eseri olan 'Riyazü's-Salihin' adlı hadis kitabını tahrir edip 59 rivayetinin 'Zayıf' ancak 'Hasen'e yakın, bir başka ifadeyle 'Hasen li gayrihi' olduğunu tesbit eder.²⁴

Bize yapılan bazı anlatılarda, Seyda, İşin ehli olmayan birileri tarafından haksız bir şekilde, Şafiî mezhebine çok sıkı bağlılıkla/taassupla eleştiriliyordu. Haksız çünkü o, mezhebin isminden çok, hükmün mesnedinin sıhhatine önem veriyordu. Nitekim namazda/teşehhüde Hanefilerin okudukları dua'yı (tehiyyatı) okuyordu. Çünkü 'Sünnet/Hadis'e çok önem veriyordu. Nitekim bu duanın senedinin daha güçlü olduğundan tercih ettiğini söylüyordu. Adeta İmam Şafiî(r.a.)'nin dediği gibi, hadis sabit olunca, mezhebim odur demeye getiriyordu.²⁵

Seyda 2000 tarihinde Diyarbakırda vefat etmiş ve Mardinkapı Mezarlığında, icazet aldığı Seydayê Melle Musa'nın mezarına yakın bir yerde defnedilmiştir. Onun telkini okuyan emekli müftü melle Abdülbarinin, biz sadece bir Âlimi değil, aslında biz büyük canlı bir kütüphaneyi de kaybettik dediği rivayet edilir.²⁶

ESERLERİ

Seydanın matbu eserleri Diyarbakır'daki yerel şartlar çerçevesinde basılmıştır. Bu yüzden hiç birisinin baskı tarihi yok. Yayın evinin ismi yok. Kaçınıcı baskı olduğu yazılmıyor. Sadece Tefsir ile 'Hülase...'nin, işlettiği kitapçı dükkânının adına bastırıldığı anlaşılıyor. Çünkü bu kitapları üzerinde, 'basım-dağıtım İslamî kitap evi Diyarbakır' ifadelerin Arapçası bulunuyor.

¹⁹ Bu köylere verilmiş Türkçe isimlerini öğrenemediğimiz için sadece orijinal isimlerini verdik.

²⁰ Bu konudaki bilgileri tabii bir şekilde canlı şahitlerden sözlü olarak anlatılanlardan derledik. Sözlü anlatımdaki bir edebî sanat türü olan mübalağayı da göz önünde bulundurarak parantez içindeki ifadeyi ihtiyaten kullanmayı uygun gördük.

²¹ Melle Zeynü'l-Abidin el-Amidi(çiçek), Diyarbakır melik Ahmet caddesindeki Japon pasajında kitapçı mele Muhammed, Seydanın kardeşi Amil dayı ve yeğeni gibi.

²² Diş hekimî Adnan TEKİN'nin aktarımı. 18 Nisan 2011.

²³ Diş hekimî A. TEKİN. Aynı tarih.

²⁴ A. TEKİN, aynı tarih. Ancak-maalesef-bu tahrir çalışmasını bulamadık.

²⁵ A. Tekin. Aynı tarih.

²⁶ Kaynak: Seydanın kardeşi: Amil dayı ve yeğeni Abdullah.

‘Hülasetü’l-Beyan...’ 180, ‘el-Menhec...’ 134 ve Tefsir de 135 sayfadır. Ancak Tefsir, cep boyu şeklinde basılmıştır. Seyda’nın eserlerine dair kısa bilgi vermekte yarar vardır. Buna göre şöyle bir tasnif yapılabilir:

1. **TEFSİRÜ SERETİ LOKMAN**

Seyda, Besmele²⁷, Hamdele²⁸ ve Salvele²⁹den sonra, tek tek ayetlerin tefsirine geçmeden önce, konuyla ilgili gerekli gördüğü görüş ve kabullerini açıkladığı bir mukaddime ile başlar.

Önce Kur’anın, ‘Kelam-i Nefsî’ anlamında, Allahın kadîm kelamı olduğunu, aziz/güçlü/hak olup hiçbir yönden batılın, ona ilişip karışamayacağını ve Allahın koruması altında olduğunu ‘Kur’anî ifadelerle aktarır.

Sonra Bediuzzaman Seyda yê melle saîd ê Norsî’nin, kâinatı ve içindekileri okuma ve anlamada Kur’anın tercüman olarak niteleyip önemini belirten uzunca ‘kur’an tanımını zikrederek söz konusu tanımda ona katıldığını gösterir. Hemen ardında, hem muhaddis hem fakîh olan imam Nevevî’den de Kur’anın önemine dair, birkaç cümle naklederek konuyu te’kide çalışır.

Sonra Kur’an-ı Kerimin i’cazı’ konusuna geçer ve “‘Deki: Andolsun, insanlar ve cinler bu kur’anın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.’”³⁰ Mealindeki ayeti getirerek temellendirir.

Hatta Kur’anın ‘mü’ciz’ olmasından dolayı, onun gibi bir metni getirmek mümkün olmadığı gibi, hiçbir yönden lafız/nazım ve mana düzenine zarar vermeyecek ve her yönden onun yerini alacak **harfî bir tercüme** de mümkün olmadığını vurgulayarak **harfî tercümenin** mahzurlarını sıralar.

Kur’ana abdestsiz dokunulamayacağına dair görüşünü dile getirirken bu düşüncesini temellendirmek için (ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir) mealindeki, Vakıa/56 Suresinin 79 ayetini delil gösterir.

Daha sonra, Kur’an-ı Kerim’in hikmet ve hedefinin, mutedil-sahih bir yöntemle, insanlara iki cihan saadetinin yol haritasını göstermek olduğunu, çeşitli deliller getirerek açıklar.

Kur’an-ı Kerim’i öğrenme ve öğretmenin önem ve faziletini belirttiikten sonra, Kur’an-ı Kerim’i okumanın ve ders vermenin adabına geçer ve bunlardan:

1. Ona iman edip ahkâmıyla amel ettikten sonra, okurken/ders verirken gereği gibi tecvid kurallarına uyması,
2. Tertille okuyup Manalarını tedebbür etmesi,
3. Bunu yaparken, maddi çıkar veya insanların övgülerini kazanmak için değil, Allah rızası için yapması,
4. Okurken Temiz bir yerde ve edebe uygun bir şekilde oturması gibi, okuyanın uyması gereken kurallar olarak sıralar.

²⁷ ‘Bismillahirrehmanirrehîm’ demektir.

²⁸ ‘Elhemdu lillahi rebbi’l-alemin’ demektir.

²⁹ Hz. Peygamber, al ve ashabına ‘selat u selam’ getirmek demektir.

³⁰ İsrâ, 17/88.

Seyda, ‘Tefsir’ ve ‘Kur’an faziletleri’ konusunun uzun ve geniş kitaplarda yer aldığı ve kolay bulunabildiği için zikretmediğini ancak önemli gördüğü konular üzerinde durduğunu açıklar.

Seyda, bu mukaddimenin sonunda neden lokman suresini tefsir etmek için seçtiğini izah eder. Çünkü der: bu sure, iman ve İslam hakikatleri, hikmetli ve güzel öğütleri, yüce gayeleri, İslamî ahlakı, güzel adap ve insanî iyilikleri ihtiva ettiğinden dolayı tefsir ettiğini söyler.

Seyda, Beraet/Tevbe suresi dışındaki surelerin başında bulunan besmeleyi, sureden bir ayet³¹ olarak gördüğü için, tefsirine besmeleden başlar.

Bazı surelerin Hurûf-i mukattaa ile ilgili olarak bunların, müteşabih ayetlerden hatta müteşabihlerin müteşabihleri olduğunu, dolayısıyla manalarını ne detaylı bir şekilde ne de icmalen bildiğimizi, bunu Allah ile Hz. Peygamber arasında bir tür şifre olduğunu kabul eder.

Tefsirin sonunda Kur’anın ebedi bir eczane olduğunu, zaman, mekân ve şahıslara/durumlara göre ilaçlar barındırdığını, dolayısıyla faydasının hem avam hem havas için söz konusu olduğunu hatırlatır.

Seydanın üslûbuna gelince,

Çok akıcı, selis ve edebî bir dil kullanmıştır.

Tefsirinde ‘Rivayet’ ve ‘Dirayet’ yöntemlerini bir arada ve başarılı bir şekilde kullanmıştır.

Tefsiri, üslûp olarak klasik tefsirler gibi *Mezcîdir*. Yani, ayetler ve tefsir, anlam olarak tek bir metinmiş gibi bir bütünlük arz eder, sadece ayetler/ayetten kelimeler parantezle ayrılır.

Anacak Seyda, anlam bütünlüğü olan bir/birkaç ayeti tefsir ettikten sonra, ‘Wel-Ma’na...’ deyip çıkan hülasayı birkaç cümle ile toparlayıp okuyucuya sunar.

2. *HÜLAŞETÜ’L- BEYAN FÎ HAKİKATİ’L-İSLAM VE İNSANİYYETİ’L-İNSAN*

Bu kitabın ismi bile –İslamın Hakikati ve İnsanın İnsaniyeti- Seydanın ne kadar önemli konularla meşgul olduğunu gösterir. Ki bu iki konu, *yani bozulmayan fitrat olarak İnsaniyet ve bozulmayan vahiy olarak İslamiyet* birbirinden ayrılmaz iki tamamlayıcı unsurdur.

Bu iki ifade (İslam ve İnsan), bir arada kullanmak aynı zamanda Seydanın, İslamın fitrî bir din olduğu, dolayısıyla İslama göre hareket etmenin insana mutluluk getirdiği, bu yüzden de O’ndan şaşmamak gerektiği düşüncesini de ele verir.

Nitekim Seydanın kitap içinde kullandığı başlıklar ve bunları işleyiş biçimi, bunu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Şöyle ki;

Seyda önce, kitabın girişinde, her ne kadar insanın selim bir fitratta yaratılmış ise de yine de tekâmülü için eğitime tabi tutulmaya ihtiyacı olduğunu söyleyerek, daha sonra konuyu şu başlıklar altında işlemiştir:

³¹ Şafî olduğu için doğal olarak İmam Şafî’nin görüşünü benimser.

- ✓ *İnsanın yaratılış gayesi,*
- ✓ *İnsanın ta'lim-terbiyeye ihtiyacı,*
- ✓ *Din ve İnsan,*
- ✓ *Vahyin nüzulünün ve Peygamberlerin gönderilişlerinin hikmeti,*
- ✓ *Din ve dünya hayatı,*
- ✓ *Din ve Toplum,*
- ✓ *İslam ve diğer dinler,*
- ✓ *İslam-Tedris ve Ta'alim,*
- ✓ *Muallim ve Mutaallimin adabları,*
- ✓ *Akide ve İnsan,*
- ✓ *İbadet ve İnsan,*
- ✓ *İslamî Ahlak ve İnsan,*
- ✓ *İnsan ve Kalbî/Manevî hastalıklar,*
- ✓ *Tasavvuf ve İnsan,*
- ✓ *Kader-Kaza ve İnsan*
- ✓ *İnsan ve Günah*
- ✓ *İslam nazarında Akıl ve Re'y (düşünce/ictihad),*
- ✓ *Zamanımızda İctihad davasında bulunmak ve barındırdığı tehlike,*
- ✓ *Ehil olmayanın fetva vermesi ve taşıdığı tehlike,*
- ✓ *Müslümanlar ve Allah yolunda cihad,*
- ✓ *Hakiki İslam ve bugünkü Müslümanlar,*
- ✓ *Müslümanlar, Hz. Peygamber ve sahabesinin sireti/hayat tarihçeleri,*
- ✓ *Müslümanlar ve İmamet-İmaret kurumları,*

Seyda en sonda da *Nefis muhasebesi-sabır ve hakkı tavsiye* konularını işler.

Böylece Seyda, insanın iki dünya saadeti için gerekli olarak düşündüğü İslamî ilkeleri ele alarak, insanın ancak bu ilkeleri almayarak, hazmederek ve tatbik ederek mutluluğa ulaşabileceklerini vurgulamıştır.

3. ***EL-MENHECÜ'L-MUBÎN FÎ TAHKİKİ'T-TASVVUFİ'L-İSLAMİYYİ VE TURUKİ'S-SÛFİYYETİ'L-MÜSLİMÎN***

Seyda bu kitabında isminden de anlaşılacağı gibi tasavvufu konu edinir. Ancak 'İslamî Tasavvuf' ifadesi doğrusu bize dikkat çekici geldi. Nitekim Seyda kitabın bütününde, Kur'an ve Sünnet sınırları çerçevesinde tasavvufu savunduğunu ve hiçbir şekilde bu sınırları aşmaması gerektiğini, tasavvufun önemli simalarından nakiller yaparak ortaya koyar.

Bu kitap, Seydanın diğer kitaplarıyla kıyaslandığında, bazı imla hataları bulunduğu paragraflar arası güzel bir insicamın bulunmadığı görülür. Ayrıca bu kitap diğer kitaplarda olduğu gibi, matbaa harfleriyle değil, Elyazma harfleriyle

basılmıştır. Bu da kitaba, üzerinde çalışılması gereken, dipnotlardan oluşan bir taslak görüntüsünü verir.

4. MAKASİDÜ'D-DİN

Seyda “*el-Menhecü'l-Mübîn*” adlı eserinde, ‘*Mekasidü'd-Dîn*’ isimli eserinden bahseder. Biz bu kitaba henüz ulaşabilmiş değiliz. Sadece, bu kitabın, Seyda tarafından bastırılması³² için Suriye’ye veya Mısır’a³³ gönderildiği, ancak kitapla ilgili bir daha haber alınmadığı bilgisine ulaştık.³⁴

Seyda, bu eserini ‘*Kitap*’, 180 sayfalık ‘*Hülasetü'l-Beyan*’i da ‘*Risale*’ olarak nitelendirdiğine göre, bu kitap hacimli bir kitaptır. Nitekim görenler de bunu teyit ediyor.

5. MEWLİDÜ'N-NEBİ

Bizim bölgemizde yazılan birçok mevlit var. Bir gelenek oluşmuş. Oluşan bu geleneğe göre, Mevzun ve Kürtçe olarak yazılır. Ancak Seydanın yazdığı Mevlit, Mevzun olmadığı gibi Arapça olarak yazılmış, Peygamberimizle ilgili kısa bir metindir

6. USÛLÜ'L-HADİSE DAİR BİR KİTAP

Bu kitaba henüz ulaşamadık ancak, şu anda umrede olan bir melle’nin yanında bulunduğunu tesbit ettik. İnşallah şimdiye kadar ulaşamadığımız eserleriyle de birlikte Seydayı geniş anlamda ele alacağımız bir çalışmamız olacaktır.

7. FETVALAR

Diğer Seydalarımıza olduğu gibi Seyda’ya birçok soru ve problemler gelmiştir. Kimilerine yazılı olarak cevap vermiştir. Yazılı olanlardan bir kısmı kayıp. var olan da dağınık, her bir parça bir yerde. Daha sonra bununla ilgili bir çalışma yapılabilir.

8. RİYAZÜ'S-SALİHİNİN TAHRİCİ:

Adnan hocanın rivayetine göre, Seyda, İmam Nevevînin derlemiş olduğu Hadis kitabı olan ‘*Riyazü's-Salihin*’ adlı eseri tahrir etmiş ve kitapta geçen hadislerden 59 rivayetinin ‘*Zayıf*’ ama ‘*Hasen*’e yakın olduğunu tesbit etmiştir. Yanı teknik tabirle ‘*Hasan li gayrihi*’ olduğunu tesbit etmiştir.

Sonuç olarak diğer bazı Seydalarımızın aksine, önemli eserler vermiş Seyda melle Abdulhadî el-Araşkî bir makale ile yetinilmeyecek kadar önemlidir. Gerek bu Seydamız gerek diğer Seydalarımızla ilgili ilmî şahsiyetlerini gün yüzüne çıkaracak olan çalışmaları yapmak, onlardan sonraki nesillerin görevidir.

³² Seyda, basılacak kitaptan birkaç tanesini kendisine gönderilmesinden başka hiçbir şey istemeden göndermiş, ancak kitap basılmadığı gibi müsveddesi de geri gelmemiştir. Adnan Hoca, buna Hama olayları ve kargaşası sebep olabileceğini düşünmektedir.

³³ Adnan TEKİN Hocanın ifadesine Suriye, Emekli İmam Melle Vahdettin (Seydanın amcazadesi) ifadesine göre Mısır.

³⁴ A. TEKİN, aynı tarih, Melle vahdettin,